

TƏDRİS PROSESİNDƏ KİMYA DİLİNİN ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ

A.Z.Məmmədova, R.V.Bəndəliyeva. G.V.Şadlinskaya

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Məqalədə kimya dilinin komponentləri, xüsusiyyətləri, funksiyaları, onun formalaşdırılmasının nəzəri əsasları, kimya dili haqqında bilik və bacarıqların həcmi və məzmunu, kimya dilinin inkişafının əsas mərhələləri və istiqamətləri barədə ətraflı məlumat verilir. Qeyd edilir ki, kimya dili – kimyəvi terminologiya, simvolika və nomenklaturanın cəmi olub, orta məktəb kimya kursunun mənimsənilməsinə, şagirdlərin inkişaf və tərbiyəsinə istiqamətlənmişdir. Kimya dili – kimya tədrisinin bütün mərhələlərində tədbiq edilir və kimyanın tədrisində idrak vasitəsidir.

Orta məktəblərdə digər fənlərdə olduğu kimi, kimyanın tədrisində də şagirdlərin mənimsədikləri bilikləri düzgün başa düşmək və ifadə etmək bacarığının inkişaf etdirilməsi ən vacib məsələlərdən biri hesab edilir. Bu baxımdan kimya elminin də özünə məxsus dili vardır ki, onun tərkibinə, söz və cümlələrin təbii dilindən əlavə, həmçinin xüsusi hissə olan: kimyəvi terminologiya, nomenklatura və simvolika daxil edilir [1-3].

Beləliklə, kimya dili - kimyəvi terminologiya, simvolika və nomenklaturanın cəmi kimi qəbul edilir. Kimya dilinin əsası terminiologiyadan ibarət olub, elmə A.Lavuazye tərəfindən daxil edilmişdir. Terminologiya anlayışların sözlə möhkəmləndirilməsi və qısa ifadəsinə xidmət edir. Kimya dilinin ən spesifik hissəsi onun simvolikasıdır. Simvolikanın əsası Y.Bertselius tərəfindən qoyulmuşdur.

Simvolika – şərti işarələr sistemi olub, kimyanın obyektlərini, hadisələrini, qanunuyğunluqlarını ümumiləşmiş şəkildə şərti olaraq ifadə edir, onların əsas əlamətlərini, əlaqəsini, münasibətlərini açır, kəmiyyətə və keyfiyyətə xarakteristikasını verir.

Terminologiya və simvolikanı kimyəvi nomenklatura tamamlayır. Kimyəvi nomenklatura elementləri, maddələri, hissəcikləri ifadə edir, onları bir-birindən fərqləndirməyə kömək edir, onları terminlərlə ümumiləşdirilən qruplarda sistemləşdirir. Simvolikanın sayəsində kimya dili, qısa olması, birmənalılığı, dəqiqliyi, evrestik imkanlılığı kimi bir sıra üstünlüklər əldə etmişdir. Bu xüsusiyyətlər əsas bilikləri ümumiləşmiş şəkildə, qənaətlə ifadə etməyə, kimyəvi idrakin spesifik xüsusiyyətlərini əks etdirməyə imkan verir. O, kimyanın dərk edilməsinin, onun nəticələrinin təsvirinin, kimyada baş verən ən mühüm və xarakterik əlamətlərin və obyektiv əlaqələrin ifadəsi üçün mühüm bir vasitədir.

Kimya dili olduqca qənaət vasitəsi olub nəinki maddəni, həmçinin onda

gedən çevrilmələri və bu çevrilmələrin mahiyyətini ifadə edir. Kimya dilində, xüsusən simvolikada eyni zamanda həm də idraki nəticələr və onların əldə olunması yolları əks olunur. Elmi dilin bu xüsusiyyətləri yeni maddə və materialların sintezinin, onların əsasını təşkil edən optimal proseslərin axtarışını məqsədyönlü həyata keçirməyə imkan verir.

Kimya dili digər elmlərin: riyazi simvolika və məntiqin elementlərini, fiziki ölçülərin, ümumelmi anlayışların terminlərinin və s. kimyəvi obyekt və qanunauyğunluqların miqdarı təsvirinə kömək edən işarələri özündə birləşdirir. Kimya dilinin xüsusiyyətləri və onun metodoloji istiqaməti kimyanın dərk edilməsində aşağıdakı funksiyaları şərtləndirir:

- Kimyəvi obyektləri əvəz etmək və onlar haqqında informasiya daşıyıcısı olmaq
- Kimyəvi obyektləri şərti işarələr və terminlərlə qısa və birmənalı ifadə etmək
- Kimyanın dərk edilməsinin nəticələrini keyfiyyət və kəmiyyətə ifadə etmək
- Anlayışları formalaşdırmaq və onların mahiyyətini əks etdirmək
- Adi dildə sözlə ifadəsi olmayan ideal obyektləri (π -rabitə, f- funksiya və s.) təqdim etmək
- Bilikləri ümumiləşdirmək, sistemləşdirmək, birləşdirmək
- Yeni birləşmələri, onların sintez yollarını və birləşmələrin əsasını təşkil edən reaksiyaları proqnozlaşdırmaq və modelləşdirmək
- Yaddaşı yüngülləşdirmək
- Əqli fəaliyyəti asanlaşdırmaq
- Təfəkkürü təşkil etmək
- Axtarışı, kəşfləri stimullaşdırmaq
- Kimyəvi informasiyanı bağlı şəkildə saxlamaq, zaman və məkanla ötürmək
- Kimyaçıların beynəlxalq səviyyədə kommunikasiyasını (ünsiyyətini) həyata keçirmək, onların biliklərini dünya elmi və praktikasına zənginləşdirmək.

Məktəb kimya dili – şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərini və psixoloji əsasları nəzərə almaqla, tədrisin məqsəd və məzmununa müvafiq didaktik işlənmiş kimya dilidir. O, orta məktəb kimya kursunun mənimsənilməsinə, şagirdlərin inkişaf və tərbiyəsinə istiqamətlənmişdir. Elmi dildən fərqli olaraq, məktəb kimya dili daha sadədir, şagirdlər üçün aydındır, mürəkkəb dil quruluşundan və riyazi quruluşdan azaddır. Onun nomenklatura və terminologiyası sadələşdirilmişdir.

Kimya dili kimyanın tədrisinin bütün mərhələlərində tətbiq edilir. O, bu prosesdə müxtəlif funksiyaları yerinə yetirir. Kimya dilinin köməyi ilə proqramı

əhatə edən biliklər əldə edilir və ötürülür, kimyəvi anlayışlar formalaşdırılır, müxtəlif fəaliyyət üsulları mənimsənilir, fəndaxili və fənlərarası inteqrasiya yaradılır, şagirdlərin təfəkkürü inkişaf edir, onların dünyagörüşü formalaşdırılır.

Kimya dili empirik dərkedilmədə, onun nəticələrinin ümumiləşdirilməsi və sistemləşdirilməsində iştirak edir. Xüsusilə də kimyanın nəzəri cəhətdən dərk olunmasında onun rolu böyükdür. Biliklərin nəzəri olaraq ümumiləşdirilməsi üçün simvol (işarələrlə ifadə olunmuş) cədvəllərdən, maddələrin qarşılıqlı əlaqəsini əks etdirən sxemlərdən, elementlərin təbiətdə dövrənindən, ümumiləşdirici xarakterin qeydiyyatından, birləşmələrin ümumi formulundan, qısa ion və sxematik tənlidlərdən geniş istifadə edilir. Biliklərin sistemləşdirilməsi prosesində təsnifatlandırıcı sxemlər əvəzsizdir. D.Mendeleyevin dövrü sistemini ümumiləşdirmənin universal vasitəsi hesab etmək olar.

Şərti işarələr biliklərin sistemli mənimsənilməsini, onların fənlərarası ötürülməsini asanlaşdırır. Kimya dili kimyanın mənimsənilməsi prosesini optimallaşdırır, şagirdlərin təfəkkürünü və yaradıcılığını fəallaşdırır.

Kimya dilindən istifadə etmək və onu müxtəlif hallarda tətbiq etmək bacarığı yalnız kimyanın əsaslarının mənimsənilməsinin deyil, həm də şagird təfəkkürünün inkişafının meyarıdır. Kimya dili ilə həyata keçən bütün əməliyyatlar intellektual sayılır. İşarələrin müqayisəsi, ümumiləşdirilməsi, abstraktlaşdırılması, kodlaşdırılması, şərhli kimya dilinə malik olmanın əsasını təşkil edir. Mənimsənilmiş dil eksperimentlərin planlaşdırılması, kimyəvi məsələlərin həlli, maddələrin xassələrinin və reaksiya istiqamətlərinin tapılması, onların məhsullarının modelləşdirilməsi üzrə məhsuldar fəaliyyəti həyata keçirməyə imkan verir. Kimya dili əsasında müstəqil axtarışı həyata keçirməklə, şagirdlər yaradıcı fəaliyyətə, kimyanın problemlə idrakına cəlb edilirlər.

Kimya dili tədrisin tərbiyəedici funksiyasının reallaşdırılması üçün də vasitədir. Tədris prosesində işarə sisteminin məzmun və əhəmiyyətinin anlaşılması təmin edilərsə, kimya dilindən elmi dünyagörüşünün formalaşdırılması vasitəsi kim də istifadə etmək olar. Formal tərəfin (işarələrin yazılması) məzmundan (real obyektlərlə bağlı onların mənasının izahı) ayrılması zamanı şagirdlərin idrakında ikiləşmə baş verir: bir tərəfdən – real maddə və prosesləri eksperimental öyrənən aləm, digər tərəfdən – reallıqdan ayrılmış abstrakt işarələr aləmi (bunlarla əməliyyatlar formal qaydalar üzrə aparılır).

Belə ikiləşmə təbiətin mənzərəsini pozur, şagirdlərin dünyagörüşünə ziyan vurur. Düzgün formalaşdırılmış kimya dili – maddi aləmin rəngarəngliyinin, vahidliyinin təsdiqinin effektiv və rahat vasitəsidir. Kimya dili şagirdlərə ətraf aləmin idrak nəzəriyyəsinin obyektiv mənasını və proqnostik imkanlarını dərk etməyə kömək edir. Onlardan sərbəst istifadə şəxsiyyətin bir çox keyfiyyətlərini tərbiyə edir: tədris vərdişlərini, fənnə marağı formalaşdırır, fikrin dəqiq ifadəsini, əməksevərliyi, səbrliliyi tərbiyə edir. Buradan belə bir nəticə çıxır ki, kimya dili -

şagirdlərin təlimi, tərbiyəsi və inkişafında fəal iştirak edən mühüm kimya tədrisi vasitəsidir.

Kimya dili tədrisin məntiqi-dil vasitəsidir. Çox vaxt kimya dilinin bəzi obrazlı ifadə olunmuş elementlərini (quruluş formulları, simvolik sxemləri və s.) təsəvvür və anlayışların formalaşması üçün mühüm olan abstrakt əyaniliyə aid edirlər. Onların əyanilik meyarı (kriteriyası) işarələnmiş (ifadə olunmuş) obyektlərin ümumi quruluşundan ibarətdir. Lakin kimya dilinin bütün elementləri əyani deyil. Əyani vasitələr isə onun bütün funksiyalarına malik deyillər. Təlimdə nəzəri biliklərin rolunun və həcmnin artırılması tədrisi idrakda kimya dilinin funksiyalarını genişləndirilir. İdrakın məntiqi formalarını (metodlarını) tətbiq etmədən kimya dili funksiyalarının reallaşdırılması mümkün deyil. Bu, tədris vasitələrinin məntiqi-dil qrupunun ayrılması üçün əsasdır.

İstənilən praktiki təsnifat şərtidir. Adətən eyni vasitəni müxtəlif qrup və yarımqruplara aid etmək olar. Beləki, əyani formullar, tənliklər və digər qrafiki-simvolik işarələr həm səthi əyaniliyə, həm modellərə, və məntiqi-dil vasitələrinə aid edilə bilər. Bu şərtlik tədrisdə vasitələrin sıx qarşılıqlı əlaqəsinin, əyaniliyə baxışların, onun abstraktlığının artması ilə əlaqədar dəyişməsi ilə izah edilir.

Tədris vasitələrinin qarşılıqlı əlaqəsi onlara sistemli baxışı və kompleks istifadəni nəzərdə tutur ki, bu kimyəvi obyekt və hadisələrin mürəkkəbliyi, onların hərtərəfli və müxtəlif səviyyəli öyrənilməsinin vacibliyi ilə şərtlənir. Hər bir ayrıca vasitə obyektin, hadisənin bir və ya bir neçə tərəfini əks etdirir. Yalnız kompleks şəkildə onlar tam bilikləri təmin edirlər.

Tədris vasitələrinin təqdimatının uyğunluğu və ardıcılığı tədrisin məqsəd və məzmunundan, idraki metodlardan və onların funksiyalarından asılıdır. Belə ki, kimya dilinin ilkin öyrənilməsi təbii əyaniliyin göstərişinə, eksperimentə, o cümlədən miqdara, hesablama məsələlərinə əsaslanır. Onlar işarələrin maddələrin real aləmi ilə əlaqəsini, formul və tənliklərin təyini üsullarının, onlarda miqdarı nisbətlərin anlaşılmasını təmin edirlər.

Mənimşənilmiş dil kimyanın öyrənilməsi üsuluna çevrilir. Dərslərin məzmunundan asılı olaraq, kimya dilindən müxtəlif vasitələrə müvafiq istifadə edilir və müəyyən funksiyalar reallaşdırılır. Maddələrin xassələrinin, reaksiyaların əlamət və şərtlərinin nəzərdən keçirilməsi zamanı ondan kimyəvi eksperimentə müvafiq istifadə edilir. Eksperiment müşahidə olunan hadisələr haqqında zahirə təsəvvür verir, kimya dili bu təsəvvürləri ümumiləşdirir, onların daxili mahiyyətini açır. Maddələrin quruluşunun və reaksiyaların mexanizmlərinin öyrənilməsi zamanı ən effektiv olan kimya dilinin modellərlə və səthi təsvirlərlə uyğunlaşmasıdır.

Bu məsələlərin modeli və işarəli öyrənilməsinin vacibliyi mikroaləmin obyekt və hadisələrinin birbaşa idrakının, xüsusilə əyani kömək lazım olan məktəb şəraitində əlçatmazlığı ilə əlaqədardır. Mikroaləmin model və işarələrin

köməyilə öyrənilməsi onların əvəz edilən obyektlərlə izomorf olmasına əsaslanır.

İzomorfizm adı altında bu halda onların quruluşunun eyniliyi başa düşülür. Didaktik prinsip mikroaləmin hadisələrini və tədris modellərini təsvir edən məktəb dilinin sadələşdirilməsini tələb edir.

Kimya dilinin tədrisdə tətbiqi dərslik və vəsait mətnlərinin oxunması və anlaşılması ilə qırılmaz bağlıdır. Kimyəvi simvolika mətndə əsas olanı seçməyə kömək edir və onu daha əyani edir, terminologiya anlayışları əhatəli ifadə edir. Onlar birlikdə mətndə əsaslı olanı seçməyə kömək edir, onun hissələri arasında mənə bağlılığını təmin edirlər. Bu, işarələrin semantikasını (mənasını) bilməyi, onların analizini həyata keçirmək bacarığını tələb edir. Öz növbəsində, dərslik üzərində müstəqil iş elmi dillə işləmək bacarığını təkmilləşdirir.

Kimya dili rəngarəng predmetli əməliyyatları təmin edir. Digər tədris vasitələrilə kompleksdə o, tam biliklərin əldə edilməsinə və onların praktikada tətbiqi bacarıqlarının qazanılmasına istiqamətlənir.

Kimya dilinin özünəməxsusluğu kimya elminin məzmunu və məntiqi ilə bağlıdır. Kimya dilinin yaranması tarixən onun nəzəriyyələri ilə bağlıdır. Kimya dilinin məktəbdə formalaşdırılması metodikasının yaranması böyük rus kimyaçıları Q.İ.Hess, D.İ.Mendeleyev, A.M.Butlerovun adları ilə bağlıdır, Onun formalaşdırılmasının əsasları isə kimyaçı metodistlər V.N.Verxovski, L.M.Smorqonski, S.A.Şapovalenko, D.M.Kiryuşkin tərəfindən qoyulmuşdur. Kimya dilinin formalaşmasının müasir metodikası özündə zəngin metodik varisliyi, təlim nəzəriyyəsi və praktikasının son nailiyyətlərini əks etdirmişdir.

Kimya dilinin formalaşmasının əsasını bir sıra prinsiplial məsələlər təşkil edir. Metodiki cəhətdən kimya dilinin təbii dillə genetik əlaqəsini və ona tabe olmasını nəzərə almaq vacibdir. Əksətdirmə funksiyası təbii dillə və məntiqi idrakın digər formaları ilə sıx əlaqədə yerinə yetirilə bilər. Bu işdə aşağıda qeyd olunanlar vacib hesab edilir:

- işarələrin ətraf aləmin obyekt və hadisələri ilə bağlanması;
- kimya elmi dilinin bütün komponentlərinin qarşılıqlı öyrənilməsi.

Tədris prosesində elmi dillə əks olunan kimyəvi biliklərin xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır. Əvvələn, bütün komponentləri ilə birlikdə kimya dili maddələrin xassələri, quruluşu, tərkibi, onların çevrilmələrinin əsasını təşkil edən reaksiyalara aid bilikləri toplayır. Onlar barədə qısa nəzəri biliklər verir. Eyni zamanda kimya dili real maddə və hadisələrin onları izah edən nəzəriyyə ilə əlaqəsini təmin edir.

Dil mənimsənildikdən sonra, kimyəvi anlayışların formalaşmasının mühüm vasitəsi kimi tətbiq edilir. Kimya dili və anlayışların qarşılıqlı əlaqəsi forma və məzmunun vahidlik prinsipi ilə uzlaşdırılır.

Kimya dilinin izahına psixoloji cəhətdən yanaşılaraq onu aşağıdakı kimi ifadə edirlər:

- Kimya dili - kimyəvi təfəkkür formasıdır
- Kimya dili bir çox abstraksiyaların (müsərrədləşdirmələrin) əmələgəlmə mənbəyidir.

Metodistlər kimya dilinin öyrənilməsi və tətbiqi üçün aşağıdakı prinsiplərin nəzərə alınmasını qeyd edirlər:

- Kimya dilinin öyrənilməsində tarixilik
- Həqiqətin əks olunmasında onun bütün komponentlərinin qarşılıqlı əlaqəsi

- Müxtəlif nəzəri səviyyələrin və öyrənmə məqsədlərinin ardıcıl dəyişməsinə əsas götürməklə mərhələli inkişaf

- Reallığın kimyəvi dillə təsvirində ümumi və fərdinin, keyfiyyət və kəmiyyətin vəhdəti

- Kimya dilinin tətbiqində məzmunlu və formal olanın (anlayışların və onların işarə formalarının) qarşılıqlı əlaqəsi

- İşarələrlə iş prosesində şagirdlərin inkişafının optimallaşdırılması.

Kimya dilinin formalaşdırılması prosesi bir neçə mərhələdən keçir: əvvəlcə o, xüsusi öyrənmə predmeti rolunu oynayır, sonra – bilik və bacarıqların əldə edilməsi və dərk olunması metodunu alır və nəhayət – bilik və bacarıqların praktikada yaradıcı tətbiqi vasitəsi kimi çıxış edir.

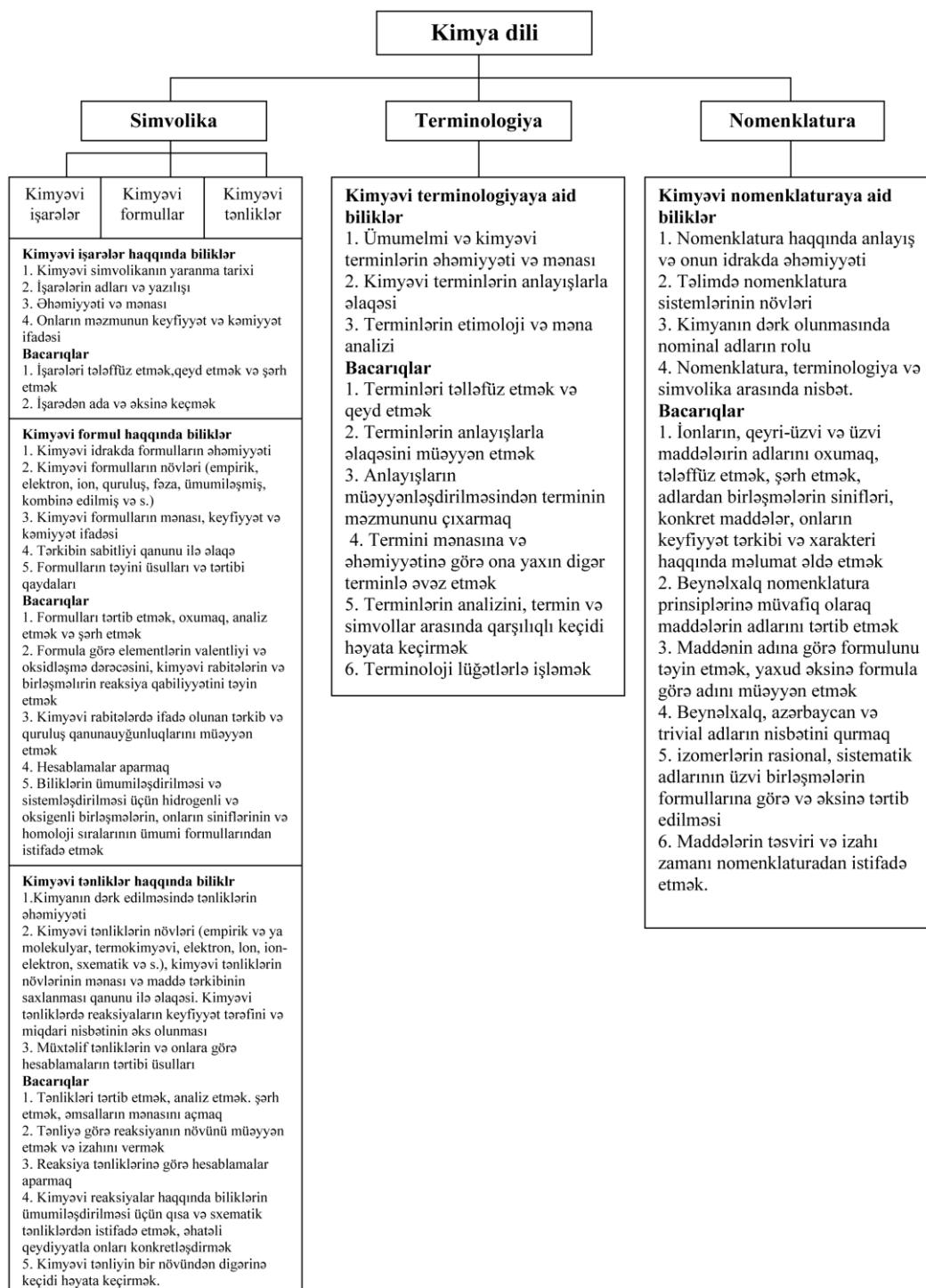
Kimya dili haqqında biliklərin məzmunu onun üç tərəfini əks etdirməlidir:

- kimya dilinin funksiya və mənalının açılmasına yönəlmiş semantik (məna) tərəf. Burada əsas məqsəd kimyəvi obyektlər və onların işarələri arasında münasibəti müəyyən etmək, şərh yolu ilə mənasını açmaqdır;

- işarə, formul, tənlik, termin, adların tələffüzü və yazılışı üsul və qaydaları barədə məlumat verən qrammatik tərəf:

mənimsənilmiş biliklərin kimya dilində təqdim edilməsi üsullarına malik və ünsiyyətin bütün növlərini (oxumaq, yazmaq, eşitmək və s.) nəzərə almaqla, bu dildə kommunikasiyanı (ünsiyyəti) təmin edən praktik tərəf. Beləliklə, yalnız kimya dili maddədir və onların çevrilmələrinin təsviri və idraki vasitəsi hesab edilir. Onun tərkibinin kimyəvi simvolika, terminologiya, nomenklatura haqqında biliklərdən və onlardan istifadə bacarıqlarından ibarət olması qəbul edilir. Aşağıdakı sxemdə kimya dilinin əsas komponentləri, onlara aid olan bilik və bacarıqlar ümumiləşdirilmiş şəkildə verilmişdir.

Bu bilik və bacarıqlar tədris illəri üzrə bərabər paylanır və fənnin ardıcıl mənimsənilməsi prosesində kimya dili nəzəriyyə və anlayışlarla sıx əlaqədə təkmilləşir.

Dilin elmi nəzəriyyələrlə genetik əlaqəsinə əsasən onun inkişaf mərhələlərini – atom-molekul təlimi, elektron nəzəriyyəsi, elektrolitlər nəzəriyyəsi, kimyəvi quruluş nəzəriyyəsi ardıcılığı üzrə ayırırlar. Kimya dilinin öyrənilməsinin hər bir mərhələsində ümumi məqsədlər meydana çıxır: hər bir nəzəri səviyyənin terminologiya və nomenklaturasının mənimsənilməsi; nəzəriyyənin anlayış və qanunlarının işarə və terminlərlə möhkəmləndirilməsi; fəaliyyətin işarəli üsullarının mənimsənilməsi; dillə bağlı bilik və bacarıqların inkişafı və təkmilləşdirilməsi.

Kimya dilinin mənimsənilməsi və sonradan onun tədrisdə idrak vasitəsinə çevrilməsi dil məzmununun düzgün seçilməsi və əsas proqram material ilə uyğunlaşdırılmasından, şagirdlərin tədris-idraki fəaliyyətinin təşkili və formalaşdırılması metodikasının effektivliyindən asılıdır. Kimya dili təbiətin əks olunmasının vasitəli formasıdır. Ona görə də onun formalaşması real maddə və proseslərlə sıx əlaqədə həyata keçirilməlidir.

Kimya dili – kimyanın yalnız keyfiyyət deyil, həm də kəmiyyət təsviri üsuludur. Bunun üçün simvolik yazılara rəqəmli işarələr, qrafiklər, fiziki kəmiyyətlərin əlavə edilməsi məsləhət bilinir. Onların kəmiyyət tərəfinin açılması üçün miqdari eksperimentdən, kimyanın qanunlarından, hesablama məsələlərindən geniş istifadə edilməlidir.

Kimya dilinin uğurlu mənimsənilməsi və tətbiqinin mühüm şərti şagirdlərin onun mənimsənilməsinə müsbət münasibətdən, onun dərk edilməsinə və tətbiqinə marağından ibarətdir.

Müxtəlif vasitələrlə (dilin öyrənilməsi üçün motivasiyanın gücləndirilməsi, problemlə və oyunlu vəziyyətlərin yaradılması, didaktik oyun və məşğələlərin tətbiqi, tarixi məlumatlardan, istehsalat xarakterli məsələlərdən istifadə edilməsi və s.) elm dilinə idraki marağı inkişaf etdirmək, onu öyrənmək üçün stimula çevirmək, qazanılmış bilik və bacarıqlardan yaradıcı istifadəyə təhrik etmək lazımdır.

Hazırda istifadə olunan kimya fənni kurikulumu əsasında hazırlanan dərslərdə kimya dilinə aid anlayışların ardıcılığı, nəzəriyyə və qanunlarla əlaqəsi, sistemliliyi nəzərə alınmışdır. Beləki, kimya dilinin öyrənilməsinə “İlk kimyəvi anlayışlar” tədris vahidinin beşinci dərində kimyəvi elementlərin öyrənilməsi ilə başlanılır. Kimya dilinin öyrənilməsinə başlanana qədər şagirdlər bəzi kimyəvi anlayışlarla (maddə, xassə, atom, molekul, kimyəvi element, izotop) tanış edilir [4,5].

Kimya dilinin simvolika hissəsinin öyrənilməsi prosesi üç mərhələdə həyata keçirilir.

1. Şagirdlərin kimyəvi işarələrlə tanış edilməsi. Bundan sonar onlar nisbi atom kütləsi, maddələrin bir sıra əlamətlərə görə təsnifatı, bəsit və mürəkkəb maddələr, allotropiya anlayışını öyrənirlər.

2. Şagirdlərin kimyəvi formullarla tanış edilməsi. Bu mərhələdə şagirdlər kimyəvi formulların tərtibi, tərkibin sabitliyi qanunu, maddə formulunun oxunuşu, valentlik, sabit və dəyişkən valentli elementlər, valentliyə görə formulun tərtibi, formula görə valentliyin təyini, nisbi molekül kütləsi, kimyəvi formula görə hesablamalar kimi məsələləri öyrənirlər.

3. Şagirdlərin kimyəvi tənliklərlə tanış edilməsi. Şagirdlər kimyəvi tənliklərin öyrənilməsinə kimyəvi reaksiyalarla tanışlıqdan sonra başlayırlar. Maddə kütləsinin saxlanması qanunu keçildikdən sonra kimyəvi tənliklərin əmsallaşdırılması həmin qanuna əsasən aparılır.

Sonrakı siniflərdə kimya dilinin hər üç komponentinə aid olan biliklər genişləndirilir, dərinləşdirilir və onların öyrənilməsinə müxtəlif tərəflərdən yanaşılır. VIII sinif kimya kursunda kimyəvi rabitə, oksidləşmə dərəcəsi və elektrolitik dissosiasiya mövzularının tədrisi zamanı kimyəvi formul və kimyəvi tənlik anlayışları dərinlən öyrənilir və onların mahiyyəti bir daha ətraflı açılır [6].

Hesab edirik ki, kimya dilinin mənimsənilməsi üçün qoyulan şərtlər və onların formalaşdırılması üçün səmərəli metod və vasitələrdən istifadə edilməsi müəllimlərin fənn kurikulumunun alt standartları ilə işləmək, onlar əsasında məqsədləri müəyyənləşdirmək bacarığından, bir sözlə pedaqoji ustalığından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. R.Y. Əliyev, Ə.T. Əzizov. Kimyanın tədrisi metodikası. I hissə. Bakı, 2005
2. Н.Е. Кузнецова и др. Методике преподавание химии. Москва, 1984.
3. Химический язык как средство познания в обучении химии <http://avkrasn.ru/article-1106.html>
4. M.M. Abbasov, A.H. Əliyev, M.S. Fərəcov, V.S. Əliyev. Ümumtəhsil məktəbləri üçün kimya fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (VII-XI siniflər üçün) "Kimya məktəbdə jurnalı" 2-3 (46-47) 2014, s. 4-148.
5. M.M.Abbasov, V.M.Abbasov və b. Kimya, 7-ci sinif üçün dərslik, Bakı, "Aspoliqraf", 2014, 96 s.
6. R.Ə.Əliyeva, V.M.Abbasov və b. Kimya 8-ci sinif üçün dərslik, Bakı, "Aspoliqraf", 2015, 200 s.

Роль и значение химического языка в процессе обучения

РЕЗЮМЕ

В статье представляется информация о компонентах, свойствах, функциях химического языка, теоретических основах его формирования, об объеме и содержании знаний и умений о химическом языке, основных направлений и этапах развития химического языка. Отмечается, что химический язык являясь совокупностью химической терминологии, символики и номенклатуры, направлен на освоение курса химии средней школы, развитие и воспитание учащихся. Химический язык применяется на всех этапах обучения химии и является средством познания в обучении химии.

The role and importance of the chemical language in the learning process

SUMMARY

The article presents information on the components, properties, functions of the chemical language, the theoretical foundations of its formation, the scope and content of knowledge and skills about the chemical language, the main directions and stages of the development of the chemical language. It is noted that the chemical language, being a combination of chemical terminology, symbols and nomenclature, is aimed at mastering the course of chemistry of the secondary school, the development and education of students. Chemical language is used at all stages of chemistry education and is a means of learning in the teaching of chemistry.

Açar sözlər: kimya dili, simvolika, terminologiya, nomenklatura, kimyəvi işarə kimyəvi formul, kimyəvi tənlik, bilik və bacarıqlar.

Ключевые слова: химический язык, символика, терминология, номенклатура, химический знак, химическая формула, химическое уравнение, знание и умения.

Key words: chemical language, symbols, terminology, nomenclature, chemical sign, chemical formul, chemical equation, knowledge and skills.